

Кръгла маса

**„Детските бракове и достъпът до образование на
ромските момичета“**

София, 18.02.2016 г.

Обобщение на изразените мнения, предложения и
препоръки

Наталия Георгиева

На 18 февруари 2016 г. в гр. София, УНИЦЕФ България организира Кръгла маса с участието на представители на неправителствени организации и държавни институции от цялата страна на тема **„Детските бракове и достъпът до образование на ромските момичета“**.

Основните цели на Кръглата маса бяха да представи резултатите от проучването „Социалните норми в ромските общности, които възпрепятстват достъпа на момичетата до образование и особено до средно образование“, осъществено през 2015 г. от д-р София Захова, по задание на УНИЦЕФ България; да изведе добри практики в превенцията на детските бракове и ранните раждания в изолирани ромски общности и осигуряването на достъп до образование; да формулира предизвикателствата, идентифицира нови идеи и подходи и насърчи развитието на повече услуги и инициативи за подкрепа на ромските момичета и общността.

Участниците в конференцията бяха приветствани от **Мария Златарева, Директор „Политики и програми“ в УНИЦЕФ България**.

В приветствието си Мария Златарева подчерта, че гарантирането на правото на качествено образование за всяко дете с фокус върху най-уязвимите деца е един от основните приоритети в работата на УНИЦЕФ в България. „За нас е ясно, че няма универсален подход за решаване на проблема с детските бракове и ранни раждания, че във всяка общност действат специфични фактори и норми, което изисква разбиране и особена чувствителност при избора на подходи за работа. УНИЦЕФ България работи за превенция на детските бракове и задържане на ромските момичета в училище чрез трите Семейно-консултативни центъра в област Шумен. Ще започнем по-целенасочена работа и в областите Сливен и Монтана”, посочи Мария Златарева.

Панел 1: Представяне на основните резултати, изводи и препоръки от изследването. Дискусия.

Основните резултати, изводи и препоръки от изследването „Социални норми в ромските общности, които възпрепятстват достъпа на момичетата до образование и особено до средно образование“ бяха представени от **София Захова**. (линк към доклада: http://www.unicef.bg/assets/PDFs/2016/Social_Norms_report_.pdf).

Докладът се базира на изследване на модели на поведение, наложени от соционормативната система на отделни ромски общности, които имат отношение към образованието и отпадането от училище на ромските момичета. Резултатите от изследването имат за цел да залегнат в основата на серия от подкрепящи дейности и превантивни мерки, които ще допринесат за намаляване на отпадането от училище и повишаване на образователното ниво сред ромските момичета¹.

Основните констатации в доклада, както и формулираните препоръки² зададоха рамките на дискусията за детските бракове и достъпа до образование на ромските момичета в първия панел на кръглата маса.

Д-р Радосвета Стаменкова от Българската асоциация по семейно планиране и сексуално здраве постави няколко въпроса в изказването си:

- Как да се установи реалното ниво на знания на ромските момичета и момчета при завършване на определен клас? Практиката показва, че притежаването на диплома

¹ Изследване на социални норми, които възпрепятстват достъпа на ромските момичета до образование, стр. 1, http://www.unicef.bg/assets/PDFs/2016/Social_Norms_report_Summary.pdf

² Пак там, стр. 76

или свидетелство за завършен клас не винаги е обвързано с очакваното ниво на знания; че има много случаи на слабо владеене на български език дори при завършено средно образование;

- Напоследък и в различни ромски общности се констатира засилени нагласи за прилагане на санкции за ранни бракове и раждания. Към кого обаче трябва да се насочат тези санкции, за да имат устойчив ефект и да катализират промяна на нагласите в общността - към момичетата, момчетата или родителите?
- Необходимостта от здравно образование е безспорна. Как обаче да се достигне до ромските момчета, преди да навършат 12 годишна възраст и да се преодолее нагласата, доминираща в някои по-консервативни ромски общности, че здравното и сексуално възпитание не е вмешателство в традициите?

София Захова потвърди, че зад официално публикуваните статистически данни за степента на образование на ромските момчета, проблемът за действителните знания след завършен клас остава актуален. Този проблем, както и проблемът с владеенето на български език сред изследваните общности е характерен най-вече за турско говорещите и живеещите в по-голяма изолация общности, напр. хомогенната общност с турска идентичност в Нова Загора. София Захова обърна внимание и на един интересен феномен – много често в общностите, където има отпаднали момчета от прогимназиалния курс на обучение, техните връстници/съпрузи продължават да учат до 8-ми клас. В много случаи обаче, завършването на основно образование е мотивирано от желанието да се изкара шофьорски курс и да се вземе шофьорска книжка.

Във връзка със санкциониращия рефлекс на общността, София Захова посочи, че в редица случаи родителите – и на момичетата, и на момчетата - искат санкциите да бъдат прилагани, дори препоръчват ”инквизиторска строгост”, публичност и показност „пред махалата, за да се страхуват и да не го правят”. „Възможно е обаче тази настойчивост да е проява на желанието да се демонстрира социално приемливо поведение. Безспорно е установено, че санкциите трябва да са насочени към родителите, а не към момчето или момичето”, посочи тя.

Сергей Сашев от Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе” подчерта значението на санкциите за родителите при уговаряне на ранни бракове. Той илюстрира с конкретен пример как баща на момиче в 6-ти клас, продадено за булка и напуснало училище, променя решението си, разбирайки санкциите, предвидени от закона в такива случаи.

Теодора Крумова от Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе” обърна внимание, че санкцията не е решение и че прокуратурата със своите действия работи всъщност за превенция. Целта на общностния модератор е да обясни и информира за последствията за родителите и момичето при встъпване в ранен брак, не толкова да назидава и санкционира. „Защото санкцията е ефективна само докато се прилага. Санкцията не променя нагласата. Трябва да променим нагласата и разбирането вътре в общността, да поставим на много по-високо ниво работата в и със самата общност. Вече и в общността има разбиране, че нещата трябва да се променят, но това

трябва да бъде по-видимо. Подходът ни е по-скоро патерналистичен, а инициативата трябва да се поеме от общността. Затова основният въпрос е как да овластим общността”, подчерта Теодора Крумова.

Михаил Околийски от Световната здравна организация обърна внимание на пряката връзка между здравето и образованието – трета и четвърта цел от Целите за устойчиво развитие са свързани съответно с осигуряване на здравословен живот и насърчаване благосъстоянието на всички и осигуряване на приобщаващо, справедливо и качествено образование. „Рискът от аборт и смърт по време на раждането е много по-голям при ранните раждания, но децата, които раждат деца, не го знаят. Това трябва да им се казва, и то по начин, по който те да чуят и разберат. Призвани сме да обединим усилията си и да променим практическото поведение на тези деца, да покажем на родителите и децата им, че ако прекарат повече години в обучение, ще се радват на по-добро здраве, благополучие и средства. Въпросът е как чрез здравното образование да задържим децата в училище”, посочи Михаил Околийски.

Кадрин Хасанов от СНЦ „Асоциация Интегро”, сподели, че промяната на нагласите се случва трудно и изисква време и устойчива и системна работа в общността. Рефлексът да се следват авторитетите и да се копира тяхното поведение обаче е много силен, посочи той и аргументира твърдението си с конкретен пример от община Гърмен: благодарение на работата на асоциацията там, от 2009 г. се наблюдава тенденция за намаляване на броя на децата, които раждат деца, както и за промяна на многодетния модел на ромското семейство. Когато обаче жената на пастора – безспорен авторитет в общността - ражда 7-то си дете, нещата се връщат в изходната си точка. „Знае се, че едва 17 души са осъдени условно за съжителство с малолетни, не е известно дали има ефективно наказани за съжителство с деца под 16 годишна възраст. Затова, прилагането на санкциониращи мерки е много важно. Въпросът е как да санкционираме ефективно”, заключи Кадрин Хасанов.

В своето изказване **Николай Кирилов от Фондация „Рома-Лом”** посочи, че препоръките в изследването всъщност са заложени като възможност и в законодателството; че има стипендиантски програми за роми и в средното, и във висшето образование; че над 14000 роми са завършили вече висше образование. Въпросът е да се постигне по-голяма публичност и да се говори повече за постигнатите резултати и добри практики. „По-сериозен е проблемът с качеството на услугите. В нашата практика сме установили, че социалните работници много често действат повече като администратори, отколкото като социални работници. Необходима е по-силна превенция, по-активна работа *преди*, а не *след* регистрация на проблема. Затова е важно и качеството, и кой предоставя социалните услуги в общността”, подчерта Николай Кирилов. Като възможен подход за повишаване на качеството на услугите той предложи извеждането им от институциите и делегирането им на организации, които познават общността и работят директно с нея. „Липсата на перспектива за реализация на пазара на труда след завършване на средно образование също е сериозна пречка в работата с общността”, продължи той и даде пример с област Монтана, където само за последната година са регистрирани над 15 случая на ранни раждания и преждевременно отпадане от училище на момичета, ненавършили 16 години. Едно от

възможните обяснения за нарастване на броя им е именно високата безработица и липсата на перспективи за професионална реализация в областта.

Майя Грозданова, консултант на УНИЦЕФ постави въпроса за търсене на по-ефективни начини за информиране на майките с ранни раждания за програмите и възможностите за връщане обратно в училище. „Достигането до момичетата от крайно маргинализираните общности е затруднено и трябва да се помисли за адекватни подходи за информирането им”, посочи тя.

В своето изказване **Анина Чилова от Националния център за обществено здраве** подчерта необходимостта от прилагането на хоризонтални мерки и превръщането на санкциите в мерки за подкрепа, а на институциите – в партньори в работата с общността. „Когато работим с хората, които имат нужда от подкрепа, трябва да бъдем техни партньори, трябва да поставим човека в центъра на нашите усилия, а социалният работник - да подкрепя, а не да санкционира”, апелира тя.

Как да разберем къде ще се сключва ранен брак, така че да действаме веднага – този въпрос постави **Юсеин Юсеинов от СКЦ в Нови пазар**. „В СКЦ организираме редовно срещи с родителите, разговаряме с тях не само за образованието на техните деца, но и по други теми, например за наркотиците и т.н. Опитваме се да променяме нагласите в общността, като работим директно и със свекървите, които имат водеща роля в семействата”, посочи той. Проблемът с владенето на български език, обаче, е много сериозен и са необходими по-ефективни мерки за решаването му.

Дора Петкова от Националната мрежа на здравните медиатори изтъкна, че ключов фактор за успеха на работата с ромските общности е партньорството с институциите. В много случаи обаче, то не се случва. Тя даде пример с работата на СКЦ Велики Преслав, където има добри резултати по отношение на превенцията на ранните бракове и раждания и отпадането от училище, но когато решаването на конкретни казуси зависи от намесата на институциите, работата в много случаи блокира.

Дора Петкова посочи още, че освен ранните бракове и раждания, в Нови Пазар, Разград, Исперих има и драматични проблеми с употребата и разпространението на наркотици и измамите „Ало-ало”(телефонни измами, при които жертви обикновено са възрастни хора, подмамани да дадат пари за техни близки, изпаднали в беда). Тези измами са се превърнали в начин за препитание и бизнес за много хора в района Засага, обаче, няма особен напредък в решаването на тези проблеми, а връзката между институциите е много слаба. Как този проблем да влезе в дневния ред на властите, как да се постигне чуваемост и разбиране, че този местен проблем всъщност има национални измерения и е необходима спешна и адекватна намеса, попита тя. „Всички хора, които работят в областта на превенцията – здравни медиатори, служителите в СКЦ, са общински служители. Кой всъщност изпълнява ролята на коректив на тяхната работа”, заключи Дора Петкова.

Венцислав Кирилов от Българска асоциация за семейно планиране и сексуално здраве посочи, че ражданията при момичета под 15 г. възраст са едва 1%, докато тези

под 18 год. възраст са 12% и постави въпроса как може да се отложи първото раждане след навършване на 16 год. възраст. Той каза още, че ранни бременности има и при българските момичета, но че в повечето случаи те завършват с аборт, и призова въпросът с ранните бременности и раждания да не се етнизира. Ниската сексуална култура изисква здравно образование, но включването му в общообразователната подготовка на учениците трябва да стане на много по-ранен етап, изрази мнение Венцислав Кирилов.

В допълнение към това, *Галина Исаева от Фондация „Арете“* постави въпроса как, от една страна, да променим отношението на медиите, които представят ранните раждания единствено в контекста на ромските традиции, и как, от друга страна, да повлияем върху доминиращите обществени представи, че само непълнолетни и малолетни ромски момичета забременяват и раждат деца.

Поля Блажева, Директор на ОУ „Св.св. Кирил и Методий“, с. Търняне, обл. Плевен, посочи, че училището има нужда от партньори за реинтегриране на момичетата, които са преждевременно отпаднали поради ранен брак или раждане. „Срещаме трудности с родителите и с общността, трябва да си партнираме както по отношение на превенцията на ранните бракове, така и за реинтеграцията на момичетата до 16 г., които са напуснали училище поради брак или съжителство. Въпреки че правим обучения за родители, кампании за и против ранните бракове, въпреки че имаме здравно образование като СИП и извънкласните форми, имаме нужда от партньорства за по-ефективна работа в общността”, подчерта тя.

Теодора Крумова от Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалине“ постави въпроса за ангажирането и на мъжете в общността.

Огнян Исаев от Ромския образователен фонд обърна внимание на психологическите аспекти при ранните бракове. Той каза, че в някои изолирани общности, ранните бракове могат да се интерпретират като проява на конформизъм и следване на определено поведение, характерно за членовете на общността; че тези случаи могат да се разглеждат по-скоро като статус на конкретен член на общността, отколкото като норма на социално поведение. Затова въпросът е как да се създаде критична и подкрепяща среда за вземане на решения от конкретни членове на общността, които влизат в противоречие с утвърдените модели на поведение и същевременно да не бъдат отхвърлени от общността, подчерта той.

Огнян Исаев изрази съмнение, че намаляването на ранните бракове ще доведе автоматично до намаляване на дела на преждевременно отпадналите от училище ромски момичета. Той апелира за по-активни мерки за обхващане на момичетата от ранна детска възраст и включването им в предучилищно образование - това би решило и въпроса с научаването на български език и би осигурило по-лек преход към училището. „Необходим е цялостен и системен подход от страна на МОН, а не частични решения по проекти. Необходимо е систематизиране на добрите практики и превръщането им в държавни политики”, обобщи Огнян Исаев.

Ева Жечева, председател на ДАЗД обърна внимание, че резултатите в работата по превенцията на детските бракове, ранните раждания и преждевременното отпадане от училище трябва да бъдат устойчиви. Тя посочи, че изследването на факторите, които възпрепятстват достъпа на момичетата до образование през социума и общностните норми е работещ и ефективен подход.

Трябва да се концентрираме върху изводите и констатациите в доклада и да видим доколко националните политики, социалните услуги, инициативите на държавните институции и на НПО са действително ефективни, когато се прилагат при решаването на конкретни казуси; когато тестваме превантивните или санкциониращи мерки и инструменти. Трябва да видим как определено право се реализира при всеки конкретен случай, подчерта Ева Жечева. Тя акцентира и върху необходимостта от отразяването на добри практики и позитивни лични истории от страна на медиите.

„ДАЗД има определени функции по отношение закрилата на деца в риск, затова заставаме зад всеки въпрос, който беше поставен тук. Имаме нужда от интегриран, мултидисциплинарен подход и план за действие, който, на база на картографирането на ранните бракове и раждания, да дефинира конкретни цели, мерки и задачи, срокове за изпълнение, ресурси, отговорни институции и индикатори за изпълнение. Само в партньорство можем да постигнем резултати”, заключи Ева Жечева.

Панел 2: Представяне на добри практики, подходи и идеи за превенция на детските бракове, ранните раждания и преждевременното отпадане от училище (дискусия)

Във втората част на Кръглата маса „Детските бракове и достъпът до образование на ромските момичета“ бяха представени добри практики от работата на НПО, които работят за превенция на детските бракове, ранните раждания и преждевременното отпадане от училище; за реинтеграция на ромските момичета в образователната система; за преодоляване на изолацията и маргинализация и социалната интеграция на ромските общности.

Донка Петрова от Фондация „Асоциация Анимус“ представи работата на фондацията като координатор на Националната телефонна линия за деца. Тя изтъкна в презентацията си, че на фона на непрекъснато нарастващия общ брой на обажданията, сигналите за ранни бракове, съжителства и раждания не са толкова много – около 3-4 на месец; те идват предимно от роднини, съседни, близки или родители, които казват, че дъщеря им е открадната. Макар и малобройни обаче, тези случаи са изключително тежки и проблематични.

Донка Петрова очерта няколко групи проблеми, идентифицирани в процеса на работа на Националната телефонна линия за деца:

- По отношение на нивото на владеене на български език, статистиката показва, че 30-40% от обажданията са от деца от ромски произход, при които дори при завършен 5-ти клас нивото на владеене на български език е много ниско. По отношение на оценката на риска: за всеки конкретен докладван случай се прави оценка на риска.

Заради анонимния характер на обажданията, обаче, те не могат да бъдат географски локализирани. Това се превръща в пречка при осъществяването на контакт със социалните работници за незабавни действия.

При сигналите за ранни бракове и съжителства се наблюдават две типични реакции, посочи Донка Петрова: от една страна, децата разбират брака/съжителството като начин за „легализиране и нормализиране” на връзката си с някого, когото обичат. Често в такива случаи намерението да се „открадне булката” се заявява директно.

Другата реакция е нежелание и съпротива към брака, доколкото той се възприема като форма на натиск и насилие.

И в двата случая обаче, децата търсят съюзник и информация как може да се избегнат санкциите и наказанията.

Има и други казуси: когато момичето не желае да се жени или да встъпва в ранен брак, а предпочита да ходи на училище. Притеснението, личната съпротивата и страхът на тези момичета изискват специфичен подход и чувствителност. В такива случаи служителите на Националната телефонна линия за деца разговарят с децата за правото им на закрила, и при съобщаване на лични данни се свързват със службите от системата за закрила на детето за последващи интервенции на място.

Донка Петрова сподели още, че при по-сериозни индикации за риск, срещат трудности във взаимодействието със службите за закрила на детето: negliжиране на проблема; липса на координация (напр. между полицията и социалните служби), доминиращо разбиране, че интервенциите няма да доведат до промяна, защото това е традиция, личен избор и т.н..

В заключение бяха изведени две идеи като добри практики и препоръки:

- ***Информирание за различните възможности и житейски избори; разговори за разширяване на хоризонта на житейските перспективи; подкрепа да вземане на информирани решения;***
- ***Системни действия за превенция на ранните бракове и раждания – като противодействие на рефлекс за възпроизвеждане на поведенческите модели, който е много силен в общността.***

В своето изложение ***Теодора Крумова от Център за междуетнически диалог и толерантност „Амалипе”*** посочи, че проблемът с ранните бракове и раждания трябва да се свързва не само с родителите, но и с рода и общността. Напоследък нарастват случаите, при които и самите младежи инициират съжителство и ранни бракове. „Затова работата по превенцията трябва да е комплексна - едновременно с децата, родителите, общността, институциите”, изтъкна тя.

Теодора Крумова сподели още, че Център „Амалипе” се стреми да изгради такъв модел за комплексен подход чрез Центровете за развитие на общността. Тя подчерта, че успехът би бил трудно постижим, ако самата общност не е ангажирана и мотивирана.

Представата, че детските бракове са ромска традиция, е стереотип, който трябва да се преодолее – вече и в общността има хора, които осъзнават необходимостта от промяна. Проблемът идва оттам, че в някои консервативни и затворени общности е много трудно

да се изправиш срещу нагласата на общността, да ѝ се противопоставиш и покажеш различно поведение. В такива случаи носителите на промяната трябва да получат силна подкрепа. „Ранните бракове са като замръзнало езеро, когато хвърлиш камък, ледът много бързо започва да се разчупва, но е трудно да намериш първия, който да хвърли камъка”, посочи Теодора Крумова.

Тя апелира към активна и системна работа с училищата, родителските клубове и общността и за активно говорене за постигнатите резултати, вкл. за позитивната промяна в личните съдби на отделни момичета.

Теодора Крумова сподели интересен опит от работата на Център „Амалипе”: във фейсбук е създадена група за момичета, встъпили в ранен брак/съжителство или станали млади майки. В групата те имат възможност да споделят и обсъждат различни въпроси и да получат подкрепа и увереност, че нещата могат да се променят. Във връзка с необходимостта от здравно образование Теодора Крумова сподели, че има редица случаи, в които съжителството трае няколко седмици или месеци, и ако в този период момичето не е забременяло и се върне в училище, рискът от повторно отпадане остава. В този случай обаче той е свързан с агресията от страна на другите ученици. За решаването на подобни случаи, Център „Амалипе” ангажира т.нар. ученици-наставници – ученици, които се ползват с репутацията на неформални лидери в училището. Те се „прикрепват” към момичетата, които са се върнали в училище след няколкоседмичен или месечен брак/съжителство, и ги подкрепят в процеса на реинтегрирането им в училище.

Формулирани бяха следните препоръки и добри практики:

- ***Използване на социалните мрежи за създаване на виртуални групи за подкрепа на момичета, встъпили в брак или съжителство;***
- ***Постигане на по-голяма публичност на добри практики и разпространение на успешни истории на момичета в общността;***
- ***Идентифициране на ученици-наставници, които да помагат за реинтеграцията в училище на отпаднали поради брак/съжителство ромски момичета;***
- ***Комплексен подход и активно ангажиране и включване на цялата общност при решаване на проблемите, свързани с ранните бракове и раждания.***

Николай Кирилов от Фондация „Рома-Лом” посочи, че когато фондацията е започнала работа, едва 5% от ромите са завършвали средно образование, докато сега само 5% не завършват; че вече много роми имат завършено висше образование и освен това заемат ключови позиции в местната власт. „Позитивните примери и постигнати резултати обаче трябва да се описват и показват”, подчерта Николай Кирилов.

Той изтъкна, че държавните институции са използвали добрите практики и модели на НПО при разработване на стратегически документи за интеграцията на ромите, но не и при изготвяне на методиката за изпълнението им. С това Николай Кирилов обясни и ниското качество на някои услуги в общността. Той предложи методиките за услугите да се разработват съвместно от институциите и ромските НПО.

Като следствие от липсата на адекватна методика за работа, Николай Кирилов посочи и липсата на оценка за работата на институциите. „Необходимо е да се направи и оценка на въздействието на нормативните актове на различните министерства върху интеграционната политика (за ромите). Защото има актове, които тотално противоречат на стратегиите”, заключи той.

Като сериозен проблем Николай Кирилов посочи още недостатъчния финансов ресурс, с който са обезпечени общинските стратегии, които да гарантират ефективното изпълнение на политиките за интеграция на ромите, както и липсата на адекватна реакция от страна на институциите при очевидно невярно или тенденциозно медийно отразяване на конкретни случаи, свързани с роми.

В заключение, той изведе няколко препоръки и идеи:

- *Разработване на методики за работа от работни групи с участието на представители на държавните институции и НПО, работещи с ромски общности;*
- *Разпространение и популяризиране на добрите практики и модели за работа;*
- *Оценка за съответствие на нормативните актове със стратегиите за интеграция на ромите.*

Къдрин Хасанов, СНЦ „Асоциация Интегро” изрази мнение, че въпреки големите инвестиции в образование, една част от ромската общност се е маргинализирала, а антиромските настроения са се засилили. В някаква степен това е свързано и с детските бракове, от решаването на които държавата е абдикирала.

Във връзка с изпълнението на Европейската гаранция за младежта, Къдрин Хасанов посочи, че нито една ромска организация не е участвала при подписването на междуинституционалното Споразумение за изпълнение на гаранцията през 2013 г. Едно от най-сериозните предизвикателства е идентифицирането на младежите, които не учат, не работят и не се обучават, а голяма част от тези младежи са от ромската етническа група.

В заключение, Къдрин Хасанов предложи:

- *Да се създаде механизъм за ранно сигнализиране на случаи на преждевременно отпадане от училище и за междуинституционална координация на местно ниво.*

В своята презентация **Юсеин Юсеинов от СКЦ Нови пазар** посочи, че проблемите в различните населени места имат своя специфика и изискват адекватен подход. При маргинализираните семейства например, образованието не е приоритет и не е ценност, а разбирането, че момичето трябва да учи до 4-ти клас, след което да се включи в отглеждането на по-малките си братя и сестри или да роди свое дете, а момчето – да завърши основно образование, за да вземе шофьорска книжка, е доминиращо.

Причините за ранните бракове в региона на Нови пазар, Никола Козлево, Каспичан и Исперих може да се търсят както в традициите на ранните бракове и уговаряне между семействата, така и в ниската степен на образование на родителите, които не са заинтересовани децата им да са образовани. Сериозен проблем има с децата, които се отглеждат от баби и дядовци и други близки, както и незнаенето на български език от почти 98% от децата, посочи Юсеин Юсеинов.

Той очерта няколко сфери, в които СКЦ Нови пазар работи за превенция на отпадането от училище: срещи с родителите; съвместна работа с директорите на училищата и учителите; създаване на Младежки парламент, който не само отбелязва различни празници в общността, но и предоставя сигнали за риск от отпадане от училище; организиране на ателиета, спортни клубове, танцови състави за деца.

Интересен акцент в дейността на СКЦ Нови пазар е целенасочената работа със свекървите, които имат водеща роля в местната ромска общност.

В заключение беше формулирана следната препоръка:

- *За да се постигне устойчив ефект в работата по превенция на ранните бракове, раждания и отпадане от училище е необходимо да се идентифицират конкретни целеви групи: момичета в брак; момичета в риск да сключат брак; момчета; родители; възрастни роднини, които се грижат или отглеждат децата; свекърви и т.н., към които да се насочат адекватни мерки.*

В своето изложение Венцислав Кирков от Българска асоциация по семейно планиране и сексуално здраве изтъкна, че намаляването на риска от ранна бременност трябва да е фокус на превантивната работа. Когато институциите на местно ниво си партнират и когато има лекари и други медицински специалисти, които работят на място с общността се постигат добри резултати, посочи той.

Венцислав Кирков сподели, че при създаването на филма „Еми и Ани“ за превенция на ранната бременност, са участвали активно деца. Включването им в самия творчески процес ги ангажира повече и по-бързо се постига и образователен ефект. Той призова още, в разговора за детските бракове, ранни бременности и ранни раждания да се дискутира и осъжда поведението, а не носителите на това поведение.

Бяха формулирани следните препоръки:

- *Включване на деца в творческия процес на създаване на информационни и промоционални материали; осмисляне на проблема за ранните бракове и раждания чрез творчество;*
- *Насърчаване и ангажиране на читалищата, бизнеса, НПО, местната общност в създаването, дизайна и провеждането на събития, вкл. свързани с живота на ромската общност.*

Румяна Иванова, психолог в ЦОП Столипиново, посочи, че Центърът работи пряко както с момичетата, така и с цялото разширено семейство по превенция на изоставянето на новородените деца. Като добра практика тя посочи системната работа с училищата, педагогическите съветници и психолози, както и с личните лекари и акушер–гинеколози и с хора от общността за превенция на втора бременност. В изказването си тя констатира липсата на добра координация между институциите при решаване на конкретни случаи, особено когато е нужна спешна интервенция от страна на ЦОП: напр. училището подава информация за дете в риск от отпадане от училище, а отдел „Закрила на детето” уведомява ЦОП шест месеца след като отпадането вече е факт.

Като добра практика Румяна Иванова посочи семейното консултиране и планиране с майките и сестрите, организирането на ателиета за работа с деца и др.

В своето изказване Ралица Сечкова от УНИЦЕФ България посочи, че детските бракове и ранните раждания трябва да се разглеждат в контекста на процесите на модернизация – например, смяната на модела на многодетното семейство, или превръщането на образованието в общностна ценност – в ромската общност протичат със закъснение в сравнение с българската общност, където тези промени се случват преди 80-100 години. Затова подкрепата на промените на нагласите на общността във връзка с ранните бракове, раждания и преждевременно отпадане от училище е необходима, но лидерството в процеса на промяна на нагласи и поведенчески модели трябва да се поеме от самата общност, завърши Ралица Сечкова.

Николай Кирилов от Фондация „Рома-Лом” апелира когато се говори за ромите, особено от страна на медиите, да се намери точната риторика и да не се противопоставят етническите групи една на друга.

Огнян Исаев от Ромския образователен фонд (РОФ) припомни, че България е страната, в която РОФ е инвестирал най-много средства за десегрегация на училищата. За съжаление, новият Закон за предучилищно и училищно образование не изключва императивно сегрегацията, както на ромски, така и на турски училища. Образованието трябва да се десегрегират, подчерта той, защото иначе децата излизат не само функционално неграмотни, но и социално неориентирани.

Панел 3: Формулиране на диференцирани мерки и форми на подкрепа (работа в малки групи)

В третата част на Кръглата маса „Детските бракове и достъпът до образование на ромските момичета“ като метод беше използван вариант на брейнсторминг техниката, който предполага генериране на голям брой идеи и предложения.

Участниците бяха разделени в 4-ри групи, като всяка група работи по определена тема и представи обобщение на споделените идеи и предложения.

Дискусията в малките групи беше фокусирана върху част от поставените и формулирани въпроси в първата панелна дискусия.

Първите две групи работиха съответно по темите: „*Как да работим ефективно с деца в риск от встъпване в брак?*” и „*Как да работим ефективно с общността?*”.

Така формулирани, темите обобщиха в известна степен поставените в рамките на първата панелна дискуссия въпроси, като ги таргетираха към целевата група на децата в риск от встъпване в брак и общността като цяло: *Как да създадем критична и подкрепяща среда? Как да ангажираме мъжете от общността? Как да отложим първото раждане след навършване на 16 год. възраст? Как да бъдем коректив? Как да овластим общността?*

Как да работим ефективно с деца в риск от встъпване в брак?

Основни идеи, предложения и препоръки:

- **Идентифициране и индивидуална работа с различни целеви групи** (деца в риск от встъпване в брак, деца в съжителство, родители, семейства, свекърви, млади майки, мъже, лидери в общността).
- **Използване на различни методи и форми на работа:** психологическа подкрепа за децата; споделяне на житейския опит от ранния брак; групова работа (ателиета, беседи, семейни конференции); съвместна работа с евангелската църква, училището и др. организации; разговори за предпазване от бременност; консултации за това как може да се продължи образованието; фокус групи със самите деца за даване на идеи за превенция; фокус групи с учителите; инициативи за превенция чрез творчество, вкл. чрез рисуване; интерактивна работа с директорите и учителите относно ранните бракове и разпознаване на признаците за риск от сключване на ранен брак; клубове по интереси; обучения на здравни медиатори; доброволчески инициативи.
- **Изследване на интересите на децата и професионално ориентиране,** предоставяне на информация за програмите на РОФ; отпускане на допълнителни стипендии; разработване на форми за подкрепа на училищата; инициативи за създаване на професионални умения у учениците; кампании за кандидатстване във ВУЗ; насърчаване на интересите и талантите на децата.
- **Провеждане на здравни консултации** с деца и родители; развиване на мобилни услуги там, където няма социални услуги; организиране на съвместни срещи със социалните работници; консултации със специалисти за отглеждане на бебето; курсове за бременни; индивидуални и групови консултации за предпазване и планиране на бременност; ранна оценка на риска и подаване на сигнали; беседи за сексуално предавани болести; курсове за бременни.
- **Информационни кампании** – за правата на детето; как да търсят помощ в случай на принудителен брак; създаване на обучителни материали, вкл. видео материали.

- **Формиране на групи за обмен на опит:** чрез социалните мрежи (виртуални); създаване на мултидисциплинарни групи за обмен на опит; популяризиране на добри примери.
- **Система за оценка на рисковите фактори и ранна идентификация.**

Как да работим ефективно с общността?

Основни идеи, предложения и препоръки:

- **Проучване и анализ на нуждите на общността:** проблеми, целеви групи, местни ресурси; мобилизиране на ресурсите на самата общност: неформални лидери, популярни личности като агенти за промяна на нагласите; инициативи за промяна на нагласите на самите лидери.
- Създаване на **клубове „Връстници обучават връстници”** на ниво училище и общност, в които младежи от различни етнически групи да споделят опит и обменят информация за сексуално здраве и превенция на ранно забременяване. В работата на тези клубове е необходимо да се включи и подготвен социален работник и/или психолог; организиране на младежки инициативи.
- Формиране на **родителски клубове**, в които родителите и по-възрастните членове на семейството да обсъждат теми, свързани със здравословното хранене, здравните грижи, както и други проблеми на общността; дискусии със свекървите/възрастните жени в общността за ползите от образованието на момичетата; включване на бащите и дядовците в различни дискусии; курсове по сексуално образование за деца и родители; създаване на квартални съвети на общността, чрез които да се адресират проблеми към местните власти; проучване в каква степен могат да се използват „фамилните съвети” за промяна на нагласите; привличане на момичета с висше образование при обсъждането на проблемите на общността.
- **„Мамина занималня”** - практика, която дава добри резултати в СКЦ Нови пазар. В „Мамината занималня” участват както деца, така и родители. Дейности: четене на книги, занимания по интереси, творчески работилници. Създаване на възможности за изява на снахите пред свекървите.
- Създаване на **социално предприятие** - идеята е провокирана от жени от общността, които искат да направят пекарна и да продават приготвени от самите тях сладкиши и соленки; обособяване на място за деца и за срещи на общността; организиране на готварски курсове за свекърви, насочени и към промяна на нагласите им.
- Формиране на **общни групи от родители и учители** за обсъждане на проблемите и трудностите, които децата имат в процеса на учене; организиране на обучения по български език за децата в предучилищна възраст.
- **Инициативи за запознаване с историята, традициите, ритуалите и празниците на рода и семейството,** поддържане на родовата памет; въвличане на всички

членове на общността; съвместно отбелязване на празници на различни етноси; разговори за разбиране и осмисляне на нормите за девственост, брак и семеен модел - какво губят и какво печелят децата от ранните бракове/съжителство.

- **Срещи между сегрегирани и несегрегирани училища.**

Как да работим ефективно с училището?

По време на панелната дискусия бяха формулирани и редица въпроси с фокус върху образованието, преждевременното отпадане от училище, реинтеграцията на ромските момичета: *Как училището може да стане партньор в превенцията на ранните бракове? Как да установим реалните знания зад „завършен ... клас”? Как да се справим с противоречието между необходимостта 12-годишните момичета да получат здравно образование, за да не напускат училище – от една страна, и притеснението на общността „да не ги развратим”? Как чрез здравно образование да променим/задържим децата в училище? Как да повишим качеството на образованието?*

Основни идеи, предложения и препоръки:

- **Психологическа подкрепа за учителите** в проблемни училища за справяне със стреса и burn-out; обучения за изграждане и повишаване на уменията за комуникация, толерантност, търпение и медиация; за формиране на умения за работа с деца в риск или деца от сегрегирани училища; за прилагане на иновативни методи; за работа в мултикултурна среда / приобщаващо образование; методическа подкрепа, не само контрол, от РИО за училищата; работилница за родители и учители за развитие на умения.
- **Гражданско образование и здравно образование** – интегрална част от общообразователната подготовка на децата; обучение по права на детето. включване на деца в риск в неформални обучения.
- **Механизъм за ранно сигнализиране при риск от отпадане**; създаване на връзка между системата за ранно сигнализиране за деца в риск от отпадане с институциите и мрежите за последваща подкрепа; прилагане на мултидисциплинарен подход при решаване на проблемите на деца в риск; връзка между училището и социалните услуги в общността.
- **Информирание на училищата за съществуващите мрежи за подкрепа**: ЦОП, социални работници, отдели „Закрила на детето”, с цел при идентифициране на риск от отпадане да се потърси незабавна помощ и съдействие; въвеждане на гъвкава система за подаване на сигнали в отделите „Закрила на детето”.
- **Допълнителна подкрепа за училището**: създаване на подкрепяща и стимулираща среда при идентифициране на деца в риск от отпадане: осигуряване на дрехи,

обувки, безплатна храна; идентифициране на ученици - наставници; масово въвеждане на образователни медиатори в училищата.

- **Достъпност и практическа насоченост на образованието;** организиране на извънкласни и извънучилищни дейности, използване на иновации в образованието; превенция на риска от отпадане с допълващо и дистанционно обучение (за определен период); отваряне на образованието към бизнеса (практически занимания); строг контрол на държавата относно практиката на „мъртвите души” в училищата.
- **Стимулиране на детското участие:** формиране на клубове за деца; разработване на специализирани училищни програми за работа с ученици от маргинализирани общности; използване на потенциала на училищните психолози, класни ръководители и педагогически съветници; привличане на успели личности.
- **Формиране на „Училища за родители”** на територията на училищата, с участието на училищния психолог/педагогически съветник; родителски клубове, които активно да участват в живота на училището; създаване на активна родителска общност, която да се интересува от живота на децата в училище; родителски кафенета; изнесени обучения за родители.

Как да работим ефективно с институциите?

По време на първата панелна дискусия бяха формулирани редица въпроси, свързани с ефективното взаимодействие с държавните институции на национално, регионално и местно ниво и координацията на работата с НПО по места: *Кого санкционираме - булката, младоженеца, родителите? Как да санкционираме ефективно? Как да изведем услугите от институциите и да ги дадем на организациите? Как да превърнем институциите и социалните работници в партньори в помощ на общността? Как проблемите на общността (наркотици, детски бракове, „Ало-ало”) да станат важни за всички, вкл. на национално ниво? Как да повишим качеството на социалните услуги? Как да върнем медицинските специалисти по родните места?*

Във връзка с доминиращите обществени нагласи към детските бракове и ранните раждания бяха формулирани и въпроси, свързани с начина, по който медиите отразяват конкретни случаи: *Как да проведем успешна медийна кампания? Как да информираме хората за успешните програми и проекти? Как да систематизирам добрите практики и да ги превърнем в политики? Как да спрем етнизирването на ранните раждания и да променим нагласата, че детските бракове са ромска традиция?*

Основни идеи, предложения и препоръки:

- **Изпълнение на национални програми, междуинституционална координация и съгласуване на дейностите;** разработване на критерии и съвместна оценка на ефективността на дейностите; институциите да работят на терен, а не само зад бюрата си; подобряване на синхрона в работата между институциите на местно и

областно ниво; всички институции, които имат отношение към здравните проблеми на малцинствата да осигуряват адекватни здравни грижи и достъп и за неосигурените бременни.

- **Запазване на институционалната памет;** превъзможване на институционалните стереотипи, свързани с ромската общност; представяне на успешни практики за работа с общността пред институциите.
- **Регламентиране и равнопоставеност в отношенията институции – НПО;** съвместно разработване на методики за работа; подобряване на координацията на местно и областно ниво; сключване на споразумения за сътрудничество/ партньорство със секторни организации; формулиране на конкретни очаквания между партниращите страни.
- **Съкращаване на сроковете** за разрешаване на спешните проблеми, особено когато има риск за живота и здравето на децата.
- **Прилагане на холистичен, интегриран, междусекторен подход** при решаване на проблемите на деца в риск и при работа в общността; засилване на сътрудничеството с общността и включване на повече роми; поддържане на стабилни и системни връзки между РЗИ, училища, градини, ясли по имунизационния календар на децата.
- **Водеща роля на НПО** с доказан опит и добри практики при определяне на политиките за работа в общността.
- **Осигуряване на финансов ресурс** за обезпечаване на изпълнението на целите на стратегическите документи и планове на национално, регионално и местно ниво.
- **Разработване на комуникационна стратегия за промяна на нагласите на обществото;** ефективна комуникация; пилотиране на предложенията при участието на всички заинтересовани страни и отчитане на спецификите, а не на стереотипите.
- **Взаимодействие между всички институции,** които имат отношение към здравните проблеми на общността, адекватни здравни грижи.

Кръглата маса „Детските бракове и достъпът до образование на ромските момичета“ беше закрыта от Мария Янкова от УНИЦЕФ България с благодарност към участниците за активното им участие и ангажираност към темата. Тя информира, че предстои провеждане на регионална кръгла маса в област Шумен с участието на заинтересованите страни за обсъждане на конкретните специфики и практическо приложение на програмите за превенция на детските бракове, ранните раждания и задържане и реинтеграция на ромските момичета в училище.